

TÜRK TOPLUM TARİHİ, TÜRKÇÜLÜK VE SOSYOLOJİ *

Baykan SEZER**

Atıf: Sezer, Baykan. "Türk Toplum Tarihi, Türkçülük ve Sosyoloji", *Sosyologca*, Sayı 29 (2025), s. 109-116.

ÖZ: Bu metin, Türk toplum tarihi, Türkçülük ve sosyoloji arasındaki ilişkiyi Osmanlı'nın Batılılaşma süreci, Doğu-Batı çatışması ve Rusya Türklerinin milliyetçilik hareketleri üzerinden incelemektedir. Osmanlı'nın Batıcılığa çabalarının düşünce düzeyinde başladığına, ancak toplumsal dönüşümün sınırlı kaldığına dikkat çekilir. XIX. yüzyılda "Doğu Sorunu"nun bir Türk sorunu olarak ele alınması ve Batı'nın Osmanlı üzerindeki etkisi, Türk kimliğinin dönüşümüne yol açmıştır. Rusya'dan gelen Türk aydınlarının Türkiye'deki milliyetçilik akımlarına etkisi vurgulanmaktadır. Orta Asya Türklerinin tarihsel rolü ve Osmanlı ile ilişkileri, İpek Yolu'nun önemi üzerinden tartışılır. Makalede ayrıca, Osmanlı'daki siyasi akımlar (İslamcılık, Türkçülük) ve modernist İslamcıların Batı değerleriyle uzlaşma çabaları ele alınır. Sonuç olarak, Türk toplumunun kimlik arayışının hem Doğu-Batı geriliminden hem de iç siyasi dinamiklerden şekillendiği savunulur.

Anahtar Kelimeler: Türkçülük, Osmanlı Batıcılığı, Doğu-Batı Çatışması, Rusya Türkleri, Modernist İslamcılık

Turkish Social History, Turkism and Sociology

ABSTRACT: This text examines the relationship between Turkish social history, Turkism and sociology through the Ottoman process of Westernization, the East-West conflict and the nationalist movements of the Russian Turks. It is emphasized that the Ottoman efforts for Westernization began at the level of thought, but that social transformation remained limited. In the 19th century, the "Eastern Question" was considered a Turkish problem and the influence of the West on the Ottomans led to the transformation of Turkish identity. The influence of Turkish intellectuals coming from Russia on nationalist movements in Turkey is emphasized. The historical role of the Central Asian Turks and their relations with the Ottomans are discussed through the importance of the Silk Road. The article also examines political movements in the Ottoman Empire (Islamism, Turkism) and the efforts of modernist Islamists to reconcile with Western values. As a result, it is argued that the identity search of Turkish society was shaped by both the East-West tension and domestic political dynamics.

Keywords: Turkism, Ottoman Westernization, East-West Conflict, Russian Turks, Modernist Islamism

Makale Türü : Görüş Yazısı

Geliş Tarihi : 15.04.2025

Kabul Tarihi : 20.04.2025

* Bu yazı yazarın daha önce Sosyoloji Yıllığı Kitap: 22: Türkiye'de Modernleşme, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012 içinde yayınlanan "Batıcılığa Seminer Notları" başlıklı metnin ilgili kısımlarından derlenerek hazırlanmıştır. Derginin ana teması gereği burada yeniden yayınlıyoruz. Yazı Sosyologca yayın kuralları gereği hakem değerlendirilmesine tabi tutulmamıştır.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Merhum Öğretim Üyesi.

Giriş

Son dönem Türk düşünce tarihi konusu üzerinde duruyoruz. Bunun başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi Türk toplumu bu dönemde tarihinin en önemli değişikliğini yaşamaktadır. Osmanlı'nın Batıcılışması Türk tarihinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu değişiklik öncelikle düşünce düzeyinde ortaya çıkmıştır. İlk Batı etkisinin görüldüğü alanlardan birisi düşünce düzeyidir. Osmanlı'nın geleneksel dünya görüşünde köklü bir değişikliğe gittiği yeni bir dönem açılmıştır. Öbür alanlarda toplum bu değişikliğe ayak uyduramazken ya da direnirken, devlet yöneticileri dünya görüşü düzeyinde daha kolayca bir uyum sağlayabilecektir. Bunun sonucu dünyadaki gelişmelere ayak uyduramadığı savıyla Osmanlı-Türk düşüncesi çerçevesinde toplumumuz üzerine bazı görüşler öne sürülecektir. Yine, değişimler önünde Türk toplumunun tutumu ve değerlendirmesi de bir ölçüde yakın dönem Türk düşüncesi içinde etkili olacaktır.

Son dönem Türkiye'de yaşanan değişiklikleri yakından tanıyabilmek amacıyla Türk düşüncesinin gelişim seyrini takip etmek gerekmektedir. Yine aynı dönem Türkiye'de sosyoloji çalışmalarının başlamasını ve gelişmesini de kapsamaktadır. Sosyolojimiz de biraz önce sözünü ettiğimiz değişikliğin bir parçasını oluşturmaktadır. Batıcılışma konusu, sosyolojinin Türkiye'ye girişiyle yakından ilişkisi yanında, aynı zamanda Türk düşüncesinin de önemli bir parçasıdır. Bu nedenle konu üzerinde ısrarla durmaktayız.

XIX. Yüzyılda Doğu Sorunu

Tarihin bütün dönemlerinde bir Doğu sorunu vardır. Ancak XIX. yüzyılda önemli farklılıklar göstermektedir. Doğu sorunu uzun süre bir Türk sorunu olarak görülmüştür. XIX. yüzyılda da temel konu ve amaç Osmanlı İmparatorluğu ve Türklerdir. Bunun günümüze kadar uzanan bir etkisi bulunmaktadır. Doğu sorunu bir anlamda I. Dünya Savaşı ile birlikte sonuçlanmış görünecektir. Ama I. Dünya Savaşı sonuçlarının da tasfiyesi bugünlerde. Bu nedenle Doğu sorunu konusunda çok iyi bir tanı koymak, duyarlı olmak zorunluluğu bulunmaktadır. Hem günümüzü ve hem de geleceğimizi belirleyebilmek için. Öte yanda konumuz, çağdaş Türk düşüncesine damgasını vuran olay, Batıcılışmadır. Doğu sorunu olayın bir başka yüzüdür.

Doğu sorununu geçmişteki gelişmeleri de kapsar biçimde tanımlamak gerekir. Batı ancak Doğu ile ilişkileri sayesinde var olmuştur. Uygarlığa geçişi de bir başka nedenle değil. Bu ilişkiler sonunda belli açmazlarını aşabilmiştir. Bu açıdan Batı için Doğu sorunu her zaman vardır. Ancak bir yanı önemlidir. Doğu ile ilişkiler ticaretin ötesinde Batı soygununa dönüşmesiyle silahlı bir çatışma biçimini kazanmıştır. Bu nedenle her iki uygarlık arasında farklılıkların ötesinde, Doğu-Batı çatışmasından söz edilmesi gerekir. Bu, temel çelişkiyi oluşturmaktadır. Doğu-Batı çatışması, her iki tarafa da kimliğini kazandıran ve her iki tarafın da kaderini belirleyen temel olaydır. Bu nedenle bu ilişkilerin denetim altına alınması tutkusu her iki taraf içinde önemlidir. Batı için Doğu sorunu, Doğu'nun ve Doğu ile olan ilişkilerin denetim altına alınması girişimidir. Askeri, ticari ve siyasi ilişkilerin denetim altına alınması, kendi varlığını etkilemesi nedeniyle Doğu açısından da geçerlidir. Bu yüzden tüm dünya tarihini belirleyen ilişkilerdir. İlişkilerin denetimi sonuçta dünya egemenliğine dönüşmektedir.

Doğu, zenginlik yaratıcısı uygarlıktır. Bu nedenle ilişkilerin denetimini ele geçirmek kendisi için yeterli olmuştur. İslamiyet'in ve Osmanlı'nın yükseliş dönemlerinde de bu tutum geçerlidir. İslamiyet'in Hristiyanlık aksine misyoner bir din olmayışı bu anlamdadır. Oysa Batı için ilişkilerin denetimi yeterli değildir. Doğu'nun kendisinin de denetimi gereklidir. Bu yolda çeşitli girişimleri bulunmaktadır. Bu girişimler elbet kendi koşul ve özellikleri içinde ayrı ayrıdır. Ama genel çizgileri elde edebilmek amacıyla başlıcalarını belirteceğiz. İlk önemli girişim elbet Büyük İskender savaşlarıdır. Büyük İskender

savaşlarının Yunan'ın Batı içindeki konumu nedeniyle kazandığı özellikler vardır. Büyük İskender'in başarısı aynı zamanda Yunan'ın da sonunu getirecektir. Batı Doğu üzerinde belli bir egemenlik kazanacak ama bunu sürekli olacak biçimde kendi egemenliğine dönüştüremeyecektir. Doğu'nun yönetim kadroları elde edilecektir yalnızca. Doğu'nun Helenleştirilmesi yerine kendileri Doğululaşma içine girmişlerdir. Ancak Batı, Roma döneminde sadece Doğu ile ilişkilerin denetiminin ele geçirilmesini değil, bunu dünya egemenliğine dönüştürecek örgütlenmeyi de gerçekleştirmiştir. Batı'nın temelini Doğu-Batı ilişkilerine dayanması nedeniyle bu denetim sonuçlarının Batı'ya da yansması gerekmektedir. Roma bunu başarmıştır. Doğu ile ilişkilerin denetiminin yitirilmesi Roma'nın sonu olacaktır. Roma'dan sonra Batı'da Orta Çağ karanlığı. Kendi üretim imkanlarıyla sınırlanma ve yoksullaşma.

Doğu'yla ilişkilerin denetim altına alınması yolunda bir diğer girişim Orta Çağ'da Haçlı Seferleridir. Yine sorunu Doğu'da çözmek çabasıdır. Ancak bunda başarılı olamayacaklardır. Kazandıkları bölgeler bir Batı düzeninin oluşturulmasına izin vermemiştir. Bizans benzeri küçük devletler kurmaktan öteye gidememişlerdir. Sonradan Haçlı Seferlerinin Bizans'a yönelmiş olması boşuna değildir. IV. Haçlı Seferi İstanbul'a yöneliktir. Venedik alanını süsleyen yağma ürünleri bunun hatırasıdır. Yeni bir düzen kurulamaması nedeniyle bölgeye yönelik bir uyum kurulacaktır. Selahaddin Eyyubi ile Arslan Yürekli Richard dostluğundan söz edilecektir. Bunun sportmenliklerinden öteye bir anlamı olmalıdır. Haçlıların başarısızlığı ve kurulan devletlerin Doğululaşmasını beraberinde getirmiştir.

Haçlı Seferleri ile birlikte tarihte Türklerin yükselişine tanık olunacaktır. Bizans'ın rolünü yitirmesi ve Batı saldırganlığına karşı bu saldırıyı engelleyecek bir savunma cephesi örgütlenmesi ve cephe siyaseti olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun öne çıkması. Artık Batı için Doğu sorunu, Osmanlı sorunu. Kendilerine soygunu yasaklayan Osmanlı ile savaşmak, onu alt etmek esas tasası. Giderek sonuçsuz bir sınır savaşına dönüşecektir.

XIX. yüzyılda koşullar değişecektir. Napoléon'la başlayan yeni bir dönem. Napoléon'un dünya tarihindeki önemi. Çoğu konuda öncüdür. Batı içinde İngilizlere karşı yeni bir siyaset arayışını gündeme getirdiği için. Bu girişimin nedenleri üzerinde durulmalıdır. İstanbul'un fethinden sonra zoraki bir biçimde girilen yeni ticaret yolları arayışı ve yeni ülkelere ulaşılması. Yalnızca yeni yollar değil, yeni ülkelere dayalı yeni bir sistem. Ve bu sistemin yenilenmesi ve sürdürülmesi Batı'ya bağlıdır. Belli ölçüde Batı'nın tarih içindeki rolünün değişmesi. Bu yeni ilişkiler sistemi sonunda Batı büyük bir üstünlüğe ulaşmış ve bu üstünlük Doğu ile çatışması dışında. Bu nedenle Doğu olup bitenlerden habersiz değil ama gelişmeye bağlı yeni biçim kazanamamış durumda. Batı sistemi kurulmuş. Artık bu konuda bir anlaşmazlık yok. Ama sistemin önderliğini kimin ele geçireceği Batı içinde soru konusu. Kendi içinde tartışmalı. Napoléon İngiltere'ye karşı ilk itirazı yükseltecek. Önderliği ele geçirmek için Batı'ya yeni ve ek bir şey kazandırmak, Batı sistemini gerçek bir dünya egemenliğine dönüştürmek gerekiyor. Geleneksel Doğu'ya bu egemenliği yaymak bu nedenle önemli. XIX. yüzyılda Doğu sorunu bunun ifadesidir. Doğu'ya karşı bir çatışma değil, Doğu'yu kurulu Batı sistemine katmaktır esas amaç. Bunun sonucunda gerçekleşen Doğu'nun tarihinde ilk kez Batılılaşması ve kendi kimliğini yitirmeye başlamasıdır.

Rusya'dan Gelen Türkler ve Türk Milliyetçiliği

Rusya Türkleri belli tarihlerde Türk düşünce ve siyasi yaşamında önemli bir rol oynamışlar, özellikle Türkiye'de milliyetçilik akımına başlıca eğilimlerini kazandırmışlardır. Rusya Türkleriyle sözü edilen Orta Asya Türklüğüdür. Biz Rusya Türkleri deyimini yeğledik. Çünkü söz konusu dönemle ağırlığı duyulan Türkler, öncelikle Rus okullarında eğitim görmüş ve kendilerini Rusya göçmeni olarak tanıtmışlardır. Türk milliyetçiliğinin önderleri oldukları için pek bilmiyoruz. Üzerinde de durulmuyor. Rus pasaportlarını ne

kadar süre sakladıkları? Rusya ile ilişkilerini koparmamışlardır, koşulların yeniden değerlendirilmesiyle Rusya'ya geri dönenler görülmektedir. Bu nedenle Rusya Türkleri demek doğrudur. Ayrıca kendilerinin de Orta Asya Türklüğü olarak kimliklerini belirtmeleri daha sonralarıdır.

Orta Asya Türkleri tarihte belli bir rol oynamışlardır. Önemli Doğu uygarlık merkezleriyle göçebe yerleşik toplum ilişkileri çerçevesinde ilişki içindeler. Ayrıca ünlü İpek Yolu üzerindeki konumları Doğu ve Batı ile Uzak Doğu ilişkileri üzerinde belli etki ve denetime izin verecektir. Ayrıca Asya'nın Avrupa'ya iki saldırı yolundan birisi, Orta Asya Türklerinin denetimi altındadır: Hazar Denizinin kuzeyi ve güneyi bu açıdan önemlidir. Hazar Denizi güneyi Anadolu ve İran yaylaları, Kuzeyi Rusya bozkırlarıdır. Timur'un savaş ve saldırılarının neden, amaç ve etkilerini buradan kestirmek olasıdır.

Hazar Denizi güneyi Doğu uygarlık merkezleri bölgesi. Burada Doğu, örgütlü bir güç olarak varlık gösterecektir. Ve yine belli bir dünya siyasetine dayalıdır. Güney kolundan gelen saldırılar kısa sürede o denli yıkıcı değil ama daha uzun sürede Batı için daha tehlikelidir. Batı dikkatini öncelikle güney yoluna çevirecektir. Kuzeyden gelen Atilla saldırısı Roma kapılarına uzanan bir saldırıdır. Cengiz orduları ise Polonya içlerine yönelmiştir. Ancak Cengiz saldırıları, öncelikle bir Yakın Doğu siyasetine dayalıdır. Yine Altınordu uzun yıllar Rus tehlikesini Asya'dan uzak tutmayı başarmıştır.

Güney yolunda görülen, göçebe saldırıları değildir. Burada asker devletler bulunmaktadır. Asur, İran, Arap hilafet devletleri ve Osmanlı bunların örnekleridir. İlk kez Osmanlı ile birlikte iki yolun birlikte davranmaları mümkün olmuştur. Dil birliğinden de yararlanılarak belli bir uyum sağlanmıştır. Turan'ın gücünü İran'dan Batı'ya karşı yöneltmede de başarılıdır. Osmanlı, kuzey kolunu akıncı, ilk yıkıcı güç olarak kullanırken, güney kolunu savaşların siyasi sonuçlarını çıkaran, değerlendiren güç olarak kullanmaktadır. Osmanlı hanedanlığına varis olarak Kırım Hanlığının seçilmesi ve denizdeki başarısızlıklar önünde Sokollu'nun Karadeniz ve Hazar Denizi arasında kanal tasarısı üzerinde durması bu birliğin ve bu birliğe verilen önemin işaretleridir.

Deniz yollarının dünya egemenliğinin temelini oluşturmaya başlamasıyla, bize İpek Yolu'nun önemini yitirmesi olarak tanıtilen olay, Orta Asya'nın giderek dünya siyasetinde ağırlığının azalması ve Osmanlı-Orta Asya ilişkisinin en alt düzeye gerilemesidir. Rusya'da görülen gelişmeler Orta Asya Türklerini yeniden gündeme getirmektedir. Bu yeniden gündeme gelişi ile birlikte Türkçülük vasıtasıyla siyaset sahnesinde görünmeye başlayacaklardır.

Rusya, Batı'nın geleneksel Doğu ve Asya üzerinde en önemli baskı gücüdür. Bu güce dayanarak Rusya Batı önderliği peşindedir. Bu nedenle Moskova, üçüncü Roma olarak tanıtılacaktır. Ama Rusya gelişmelerin dışına, Batı'nın dışına düşmüş. Rusya'nın Batı ile yeniden bütünleşme ve böylece önderliği ele geçirme çabaları. Rusya'da ilk yenileşme çabaları ve Dostoyevski'nin romanları bunun sonuçları. XIX. yüzyılda yeni gelişmeler sonunda Rusya'nın önderliğinin söz konusu olmadığı, Asya ve geleneksel Doğu önünde baskı gücü oluşturarak Batı'yı biçimlendiremeyeceği ortaya çıkacaktır. Bu durumda Rusya için seçenek, mevcut dünya egemenliğine uyum sağlamak olmuştur. Batı'da oluşan dünya egemenlik düzenine uyum sağlamak için de, belli Batılı güçlerin Hindistan yolu siyasetlerine destek sunarak Batı içinde belli bir yer bulacağını varsaymıştır. Sovyet Rusya Marxizm aracılığıyla ile de Batı önderliğini (dünya önderliğini değil) ele geçirme girişimlerinde başarısız olmuştur. Batı siyasetine sağlayacağı destek ile Batı ile bütünleşme çabasıdır.

XIX. yüzyılda Rusya'nın hedefi Osmanlı ve Osmanlı olduğu ölçüde de Orta Asya'dır. Çarlık Rusyası'nın Trans-Sibirya demiryolu projesi de bu çerçevede belli bir anlam kazanmaktadır. Rusya için sıcak denizlere ulaşmak amacı, İstanbul'u ele geçirmek için

olduğu kadar Hindistan yolu üzerinde de etkili olmak içindir. Rusya'nın Orta Asya siyasetinin ise iki özelliği olacaktır. Rusya'nın tarihte baskı gücü olmasından gelen belli eğilimleri bulunmaktadır. Birincisi sınır olmak isteğidir. Rus siyasetinin özelliğini oluşturan diğer olay da buna bağlıdır. Sınır olma isteğine bağlı olarak ilerlemesi sırasında katı bir Ruslaştırma siyaseti güdecektir. Bu ilerleyişini Batı merkezlerinde oluşmuş bazı siyasetler doğrultusunda, Alman ve Fransız desteği ile yürütmeye çalışacaktır. Tek başına bağımsız bir siyaset gütmemektedir. Rusya'da Türklerle ilgili çalışmaların Fransızca ve Almanca olması boşuna değildir.

Rusya'da görülen yeni gelişmeler sonucu Orta Asya yeniden gündemdedir. Ama bu yeniden gündeme geliş aynı anda Ruslaştırma siyaseti nedeniyle kendi varlıklarının da sonu olarak görülecek. Ruslaştırmaya karşı tepkili, ama Batı siyasetinde Orta Asya Türkü olarak görev almakta gönüllüdürler. Bu nedenle Orta Asya Türk milliyetçileri aynı zamanda ceditçi olacaklardır. Rusya'nın Batı'da oynadığı role aday ya da Rusya önünde aynı rolü oynamaya istekli. Orta Asya halklarının kendi denetimlerinden çıkmaması için onların farklılığını vurgulamak, kendilerine aracı olarak gerek duyulmasını sağlamak için milliyetçilik kozuna başvurmuşlardır. Bu anlayış Batı siyasetinden yana ama Ruslaştırmaya karşıdır. Bu yüzden büyük çoğunluğu Rus okullarında okumuş, Türklüğün önemini Rus okullarında öğrenmiş kişilerdir. Kendi başlarına bir siyaset üretemeyince Anadolu Türkünü anımsayacaklar, Osmanlı'yı da Rus okullarında ezberlediklerini yineleyerek bu oyuna bulaştırmak istediklerini.

Osmanlı'da Siyasi Akımlar

Gerçekte konumuz XIX. yüzyıldan bu yana Osmanlı'da siyasi akımlar. Gerçekten de siyasi akım adına yaraşır görüşler ancak XX. yüzyıldadır. Elbet XIX. yüzyıldan bu yana bir süreklilik söz konusu. Bu nedenle birlikte ele alınması gereklidir. Ayrıca XIX. yüzyılın hangi tarihte başlayıp bittiği. Gerçekte XIX. yüzyıl 1789-1914 tarihleri arasındadır. XX. yüzyıldan da 1917 ve belki 1991 arası dönemi belirlemek için söz edilecektir. Başka deyişle yeni bir dönemin başındayız. Bu açıdan geçmişten günümüze siyasi akımlar önemli.

Osmanlı'da siyasi akımların iki yönü vardır. Öncelikle Osmanlı'nın siyasetindeki gelişmelere ayak uydurma çabası ve girişimidir. Bu çabanın hiçbir zaman dışında olmamıştır. Ama XIX. yüzyılda ayrı bir görüntü var. Osmanlı'nın dünya siyasetine ayak uydurma çabasında belli başarısızlıklar söz konusudur. Yine de Osmanlı bu çabadan vazgeçmek yerine kendi niteliklerinden, özelliklerinden vazgeçmeye karar vermiştir. Tarih içindeki konumuna, görevine ters düşen bir duruma sırf gelişmelerin içinde olabilmek için (Baticılaşma) boyun eğmektedir.

Osmanlı elbet dünya siyaseti içindeki rolü ile tanımlanmaktadır. Ama fiziki varlığı Doğu toplumlarına dayanmakta ve egemenlik temeli yine bu toplumlar üzerine kuruludur. Bu nedenle yeni seçimini dile getirmekte oldukça güçlük çekmekte ve kendi temelini bırakmamaktadır. Yeni seçiminde Osmanlı Batı'ya çok yeni bir şey sunmamaktadır. Bu nedenle egemenliğinin temelini Balkanlara ya da Orta Avrupa'ya kaydırması olanağı yoktur. Batı'da var olan siyasetler içinde Osmanlı belli kolaylıklar sağlamakla varlığını sürdürmek peşindedir. Bu nedenle ağırlık merkezini Doğu'dan Batı'ya taşımakta başarısız. Kendi tarihi görevine ters bir işe girişince bunu açıkça dile getiremeyecektir. Kendi temelini ve yeni gelişmelere ters düşmemek için. Bu nedenle girişim devleti kurtarma çabası olarak tanıtılmaktadır. Devlet elden gidiyor feryatları bu nedenledir.

Sık sık değindik. Osmanlı'nın yeni yönelişlerine olanak hazırlayan olay, Batı'da İngiliz önderliğinde kurulan dünya egemenliğinde İngiliz önderliğinin tartışmaya açılmasıdır. İngiltere okyanuslara dayalı açık deniz egemenliğinde önder. Başka girişimler ise kendi önderliğine karşıdır. Başka deyişle Osmanlı'yı devre dışı bırakan düzenlemenin önderliği

İngilizlerdedir. Karşı çıkılacak, iki dünya savaşı yapılacak ama düzenleme değişmeyecektir. İngiltere, sonra Amerika aynı siyaset çizgisi içinde bir gelişme gösterecektir. Amerika da okyanuslara yaslanmakla önem kazanmaktadır.

Daha başlangıçta Osmanlı'yı devre dışı bırakan bir sistemin öncüsü olduğu için Osmanlı-İngiliz işbirliği olanağı yoktur. Devlet İngiltere dışında Osmanlı'yı devreye sokacak yeni düzenleme peşindedir. Batı'da da İngiltere'nin öncülüğü tartışılmaktadır. İngiliz egemenliğine karşı iki öneri vardır. Biri Osmanlı üzerinden, öteki Orta Asya üzerindendir. Orta Asya Osmanlı egemenliği dışında ama soy, din birliğinden söz edilerek bağlantı kurulabilmektedir. Sonuçta iki öneri, biri İslam, öbürü İpek Yolu üzerindendir. İşbirliği girişimleri farklı ülkelerle ama hedefin İngiltere olması nedeniyle İngiltere bu gelişmeleri ilgiyle izlemektedir. İngiltere bu gelişmeler üzerinde etkili olabilmek için Osmanlı'ya yeni bir siyaset, yeni bir işbirliği önerisiyle gelmeyecek, ama kendi takımını kurma girişiminde bulunacaktır. Mustafa Reşit Paşa korumaları ve yetiştirmeleri bu rolü üstlenecektir. Osmanlı'ya yeni siyaset yerine yeni bir yapılanma önerisi getirecektir. İngiltere'nin Osmanlı'ya reform konusunda baskıları öne çıkacaktır. Osmanlı'nın etkin olacağı bir siyasete yararı bulunmaması nedeniyle öyle bir güçten yoksun kalması yolunda yenileşme akımlarını bize dayatacaktır. Yenileşme Batıca desteklenen, Batı'nın adamlarınca yönetilen bir iş olacaktır.

Osmanlı ile Batılı çeşitli devletler arasındaki ilişkide Almanların etkili olması sonunda iki siyasi akım görülecektir. Almanların önünde iki engel Rusya ve İngiltere'dir. Bu iki devletten birisi ile anlaşabilme yolunu açık tutabilmek amacıyla yalnızca birine yöneltilmiş iki ayrı siyaset güdülecektir. Bu nedenle Türkçülük ve İslamcılık bizde birbirinden kopuk iki ayrı siyaset ve iki ayrı kadroca yürütülen yeni bir arayışı belirtecektir. Önemli olan bunların ayrı tutulmuş olmasıdır. Türkçülük ırkçılık suçlamasına yol açmazken İslama duyulan yakınlığın günün koşullarına uymadığı söylenmektedir.

Modernist İslamcılar

Önce modernist İslamcılar deyimi üzerinde kısaca durmakta yarar var. Söz konusu deyim kendisi belli açıklamalar gerektirmekte. Modernist İslamcılar deyimi birkaç anlamı içerebilir, değişik eğilimleri kapsayabilir. Önce bu konuya bir açıklık getirilmeli. Modernist İslamcılardan ne anlaşılması gerektiği. Deyim, oluşturulmuş bir deyim. Deyim ve söz konusu deyim oluşturulmasında belli önyargılar var. En azından modern yaşamla İslamiyet arasında belli uyumsuzluk ya da sorunların bulunduğu tespiti. Bu nedenle İslamiyet içinde yeni bir eğilim, yeni bir akımdan söz edilecek. Ayrıca modernist İslamcılardan söz ettiğimiz zaman bu eğilimin dışında kalmış bir İslamiyet'in varlığını da, modern yaşama uymak istemeyen, geleneksel bir İslamiyet'in de var olduğunu kabul etmek gerekir. Ve kullanılan sıfatın, böyle bir sıfatı kullanılması gereği de bununla ilgili, İslamiyet'in kendiliğinden modern yaşamla uyum sağlamadığı ön yargısını da taşıyor. Bu nedenle de ek bir çaba, yeni bir çaba gerekiyor.

İslamiyet içinde bir modernist akım. Günümüz yaşamına ayak uydurmak. Günümüz yaşamı dediğimiz zaman günümüz ilişkilerine ayak uydurmak, bu ilişkilere yoğun ve etkili bir biçimde katılmak. Modern sıfatı da bize durumu, sorunu tüm boyutlarıyla kavramaya engel. Modern yaşam, tarih ilişkileri dışında belli bir yaşam biçimi. Soru konusu yapılan yalnızca İslamiyet'in bu yaşam biçimiyle uyuşur uyuşmazlığı. Sorun doğru ortaya konulmadığı, farklı ortaya konulduğu zaman farklı önyargı ve değerlendirmelere dayandığı gibi farklı sonuçlara da izin vermektedir. Bu nedenle sorunun mutlaka doğru biçimde ortaya konulması gerekir.

Elbet İslamiyet canlılığını, varlığını Batı'ya karşı Doğu halklarının kimliğini belirtmesi sonunda İslamiyet'in söz konusu niteliği göz önünde tutulursa İslam'da modernleşme

eğiliminin bir başka boyutu, gerçek boyutu, Doğu toplum kimliğini amaçlar yönü ortaya çıkabilir. İslamiyet belli gelişmeler sonunda Batı karşısında belli sorunlarla karşılaşılırsa bu sorunlar kendisinden kaynaklanan güçlükler değil. İslamiyet belli sorunlarla karşılaştı ise özleştigi toplum ve halkların Doğu-Batı ilişkileri içinde düştükleri güçlükler nedeniyledir. İslamiyet, kendisiyle özdeşleşmiş toplumlara Doğu-Batı çatışmasında yakın tarihe dek büyük güç kazandırmış, destek sağlamış. Elbet yeni gelişmeler sonunda İslamiyet'in bu toplumlarda aynı görevi oynaması ve günümüz koşullarında yeni açıklamalar getirme olanağı araması elbet zorunlu. İslamiyet canlı, yaşayan bir din. Günümüzde de Doğu-Batı ilişkileri güncelliğini, önemini korumakta. Tasa İslamiyet'in değerlendirilmesi değil. Dünya tarihine yön vermiş geçmişte. Ama yeni dönemde sınırlılıklar. Bu nedenle İslamiyet'in eski kalıpları içinde, müze kalıpları içinde korunması da değil tasa. Günün koşulları önünde kendisiyle özdeşleşmiş toplumlara yol göstericilik yapmaya koşulacaktır. Bu anlamda modernist İslam. Yeni duruma, yeni koşullara uygun yeni değerlendirme yapılması. Elbet bu açıdan anlaşılan anlamda bir yenileşme değil ama bir gelişme, değişme.

Sosyoloji önce İslamiyet'in kişisel inanç sistemi olmasının ötesinde toplum ilişkilerinde, toplumlararası ilişkilerde rolüyle ilgilenmektedir. Biz bu ilişkilerde önceliği toplumlar arası ilişkilere tanıyoruz. Bu nedenle İslamiyet'in toplumlar arası ilişkilerde konumu ve rolü bizim asıl ilgi konumuzu oluşturmakta. Canlı ve yaşayan bir din olarak toplumlar arası ilişkilerde, Doğu-Batı çatışmasında görülen gelişmelere ilgisiz olmayacağı, belli bir gelişme içinde bulunacağı. Canlılığını koruyabilmesi için bu gelişmeler ayak uydurması da zorunlu. İlişkilere ayak uydurmak başka bir olay, ama gelişme içinde rolünün değiştirilmesi de ayrı bir olay. Yenileşme girişimleri, yeni koşullara ayak uydurmak değil. İslamiyet'in Doğu-Batı çatışmasındaki rolünü değiştirmek. Anlamı değiştirilmek istenecek. Üzerinde duyarlılık gösterilmesi gerekli yön üzerinde değişiklik istenecektir.

Kaygı İslamiyet'in övgüsü değil. İslamiyet'in buna da gerek duyduğu düşünülmez. Ama İslamiyet'in toplumlar arası ilişkilerde ve tarihte oynadığı rol göz önüne alınmadığı zaman yapılacak övgüler İslamiyet'in özü boşaltıldıktan sonra biçimsel bir saygıdan öteye anlam taşımaz. Kişisel inanç düzeyinde Batı'nın etkisi söz konusu değil. Bu nedenle övgü bu düzeyle sınırlıdır. Ancak Batı'nın İslamiyet'e ilgisi de kişi inanç düzeyinde değil, toplum ve toplumlar arası ilişkiler düzeyinde. Türkiye'de modernist İslamcılarının en büyük yanlışları ve eksiklikler bu düzeyde. Toplumlar arası ilişkilerde hiçbir şey değişmemiş davranışı İslamiyet'i yeni koşullara yanıt vermez kılmak, en azından öyle sanmak.

Modernist İslamcılığın öncelikle iki anlamı olacaktır. Birincisi Batı ile ilişkilerde belli bir tutumu belirtmektedir. Batı'ya yönelik. Batı ile yakınlık ve Batı ile ilişkilerin gelişmesine yönelik bir tutum. İslamiyet'in buna engel olmadığı ve İslamiyet içinde de gerekli düzenlemelerin yapılacağı. Böylece modernist bir İslam. İkincisi, İslam toplum ve halklarına yönelik bir tutumu belirtiyor. Batı ve Batı yaşam biçimi İslamiyet için bir sorun, bir tehlike oluşturmamakta. Batı değerlerinin de katılmasıyla yeni bir İslamiyet. Modernist İslamcı akımının kaynağını oluşturacaktır.

Elbet, Osmanlı'nın Doğu-Batı ilişkilerinde rolünü değiştirmeye karar vermesiyle birlikte İslamiyet ile ilişkisi ve ilgisi de değişmiştir. Batı seçimi yapılacaktır. Ama İslamiyet'in Batı'dan farklı bir kimliği belirtmesi nedeniyle Batıcılığa siyasetini yürütenler İslam ülkelerinde Batı'nın Batıcı kadrolara gerek duyacağını düşüneceklerdir. Modernist Müslüman bu ihtiyaca cevap verecektir. İslam ülkesinde Batı'nın doğrudan ilişkilerini kurmakta zorlanacağı. Batı değerlerinin bu değer sistemi dışında İslam ülkelerine benimsetilebilmesi için modernist İslamcılarının aracılığına gerek duyulacağı anlayışını belirtmektedir. Rolü de bununla sınırlıdır. İslam ülkelerinde Batı değerlerinin çevirmenliği görevi.

Çeviri değil ama doğrudan aktarmada Batı modernist İslamcının aracılığına gerek duymayacak. Aynı biçimde Müslüman halkı kendi inançlarında güçlendirme çabasındalar.

Batı değerlerini aşlamak isterlerken halkın, toplumun Batı'dan ayrı kimliğini korumalarını. Batı değerlerini doğrudan kabul eder konumda olmamalarına dikkat edilecektir. Modern İslamcılar da kendi aracılık görevine gerek duyulması amacıyla toplumun Batı'dan farklı ve ayrı olduğunu vurgulayacaklar. Halkların Batı ile doğrudan ilişki kurmalarını engellemek için modern İslamcılar, hem Batı hizmetinde, hem de aşırı İslamcı olacaklardır.

Etik Kurul Raporu: Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır
Katkı oranı beyanı: %100
Çatışma beyanı: Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması bulunmamaktadır.